

رهیافتی بر کارکرد رسانه‌ای مطبوعات در آستانه انقلاب: بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی ایران در روزنامه آیندگان (دوم تا چهاردهم بهمن ۱۳۵۷)

علی اصغر رجیبی^۱، آتنا عربستانی^۲

چکیده

انقلاب اسلامی ایران که با بازگشت آیت‌الله خمینی به وطن در ۱۲ بهمن به اوج خود رسید، نقطه عطفی در تاریخ اجتماعی - سیاسی کشور به‌شمار می‌رود. این واقعه علاوه بر تغییر در ساختار سیاسی ایران، بر روابط خارجی کشور و موضع‌گیری‌های دیگر کشورها نیز تأثیر عمیقی برجای گذاشت. در این میان مطبوعات به‌ویژه روزنامه‌ها نقش مؤثری در بازتاب فضای سیاسی و هدایت افکار عمومی داشتند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل شماره‌های روزنامه آیندگان در بهمن ۱۳۵۷ و با روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی وضعیت ایران از زمان خروج شاه تا ورود آیت‌الله خمینی به ایران می‌پردازد. این پژوهش با هدف واکاوی کارکردها و نقش رسانه‌ای روزنامه آیندگان به‌عنوان یکی از مطبوعات شاخص در دو هفته پایانی منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی ایران (دوم تا چهاردهم بهمن ۱۳۵۷) انجام شده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روزنامه آیندگان با بهره‌گیری از آزادی نسبی مطبوعات، با گزارش تحولات داخلی، مواضع آیت‌الله خمینی و نطق‌های ایشان، از عوامل تسریع‌کننده در روند سقوط پهلوی بود و نقش مؤثری در جهت‌دهی افکار مردم به سمت جریان‌های انقلابی داشت. تحلیل محتوای این روزنامه نشان می‌دهد که مطبوعات به‌منزله ابزاری برای شکل‌دهی به جنبش اجتماعی بودند و نقش انکار نشدنی بر روند جریان‌های انقلابی داشتند.

۱. استادیار گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

aliasghar.rajabi@khu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ انقلاب اسلامی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

atenaarab221@gmail.com

۳۴۸ دوفصلنامه تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۱۵، بهار و تابستان ۱۴۰۵

روزنامه آیندگان در این برهه حساس، تنها یک ناظر منفعل نبود، بلکه با انتخاب و برجسته‌سازی اخبار، به کنشگری فعال در فرایند سیاسی تبدیل شده بود و سهم قابل‌توجهی در شکل‌دهی به ادراک عمومی از رویدادها داشت.

کلیدواژگان: روزنامه آیندگان، انقلاب اسلامی، کارکرد رسانه‌ای، مطبوعات ایران، بهمن ۱۳۵۷.

An Approach to the Media Function of the Press on the Eve of the Revolution: A Study of Iran's Political and Social Developments in the Ayandegan Newspaper (The Second to fourteenth of February, 1978)

Ali Asghar Rajabi¹/ Atena Arabestani²

Abstract

The Iranian Islamic Revolution, which reached its climax with the return of Imam Khomeini to Iran on 12 Bahman 1357 (February 1st 1979), represents a turning point in the country's socio-political history. This event not only transformed Iran's political structure but also had profound implications for its foreign relations and influenced the positions adopted by other countries. meanwhile, the press particularly newspapers played a significant role in reflecting the political atmosphere and shaping public opinion.

Using a descriptive-analytical approach, this study examines the issues of Ayandegan newspaper published in Bahman 1357, focusing on the period from the Shah's departure from Iran to Imam Khomeini's return. The research aims to analyse the media functions and role of Ayandegan as one of the country's leading newspapers during the final two weeks preceding the victory of the Iranian Islamic Revolution (January–22nd February 3rd, 1979).

The findings indicate that Ayandegan, benefiting from the relative freedom of the press during this period, played an important role in accelerating the collapse of the Pahlavi regime by extensively reporting domestic developments, publishing Imam Khomeini's statements and speeches, and directing public opinion towards the revolutionary movement. Content analysis of the newspaper demonstrates that the press functioned as an effective instrument for shaping social mobilisation and exerted an undeniable influence on the course of the revolutionary movement.

1 . sistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

2 . Master's Student in the History of the Islamic Revolution, Kharazmi University, Tehran, Iran.

During this critical period, Ayandegan was not merely a passive observer of events. Rather, through the selection, framing, and prominence it gave to particular news stories, the newspaper emerged as an active participant in the political process and made a significant contribution to shaping public perceptions of unfolding events.

Keywords: Ayandegan newspaper; Iranian Islamic Revolution; media function; Iranian press; Bahman 1357 (January–February 1979).

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران که برگرفته از مکتب دینی و اسلامی بود، برای دولت‌های شرقی و غربی و حتی دولت‌های اسلامی غیرقابل پیش‌بینی بود. این کشورها به دلیل ساختار سکولار و همچنین ترس از حرکت مردم برای رهایی از نظام حاکم از انقلاب اسلامی استقبال نکردند و آن را تهدیدی برای منافع خود می‌دانستند (محمدی، ۱۳۸۴: ۵۲). اندیشه آیت‌الله خمینی در ایجاد وحدت ملت ایران برای دفاع از انقلاب اسلامی مؤثر بود و موجب تقویت روحیه هویت ملی برای مقابله با چالش‌های داخلی و خارجی شد. ایشان با تأکید بر مفاهیمی مانند: عدالت اجتماعی، خردسالاری و ظلم‌ستیزی توانست یک حرکت ملی و انقلابی را در ایران تقویت کند و پیروی از اصول دین و ارزش‌های اسلامی را به مردم آموزش داد (بلوچی و همکاران ۱۴۰۳: ۵-۶).

گذارهای سیاسی بزرگ همواره با تحول در نقش و کارکرد رسانه‌ها همراه بوده‌اند. در آستانه پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۱۳۵۷، مطبوعات به عرصه‌ای برای بازتاب کشمکش‌ها، جهت‌دهی به افکار عمومی و مشروعیت‌سازی یا مشروعیت‌زدایی از بازیگران سیاسی تبدیل شده بودند. به‌طوری که نقش مطبوعات در انعکاس و جهت‌دهی به افکار عمومی در جریان انقلاب را نمی‌توان نادیده گرفت. اندیشه آیت‌الله خمینی که بر پایه وحدت اسلامی استقلال و نفی سلطه بیگانگان متکی بود، توانست ملت ایران را در رسیدن به آرمان رهایی از سلطه کشورهای غربی و در مسیر تحقق انقلابی مردمی راهنمایی کند. ایشان با رهنمودهای خود موجب شد روح خودباوری و هویت ملی در میان ایرانیان تقویت شود. در این میان، روزنامه‌هایی مانند «آیندگان» به‌عنوان یکی از مطبوعات پر تیراژ و نسبتاً مدرن آن دوره - که روزهای منتهی به بازگشت آیت‌الله خمینی را منعکس کردند و بازتاب‌دهنده تحولات ایران در دهه ۱۳۵۰ بودند - از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود.

به‌نظر می‌رسد روزنامه آیندگان باوجود وابستگی نسبی به حکومت که از ویژگی‌های مطبوعات آن دوره بود، تلاش کرد تا تصویری واقعی و به‌دور از سانسورهای معمول - که اعمال می‌شد - چهره‌ای مردمی از انقلاب نشان دهد و گزارشی جامع از فضای داخلی کشور ارائه دهد. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر شماره‌های روزنامه

آیندگان از دوم بهمن تا ۱۴ بهمن، در تلاش است تا واکنش مردم را در جریان انقلاب نشان داده و وضعیت داخلی کشور را به دور از تملق و سانسور ارائه دهد. در این مسیر علاوه بر شماره‌های روزنامه، از اسناد وزارت خارجه و آرشیو ملی آمریکا برای تحلیل دقیق‌تر این واقعه استفاده شده است. یکی از موانع موجود در این پژوهش، عدم دسترسی به آرشیو کامل روزنامه آیندگان بود.

این پژوهش در پی آن است تا با تمرکز بر آخرین روزهای حیات رژیم پهلوی و بررسی دقیق شماره‌های روزنامه آیندگان نقش مطبوعات را در هدایت افکار عمومی و وضعیت داخلی ایران را در آستانه بازگشت آیت‌الله خمینی روشن سازد و گامی مؤثر در این زمینه بردارد و به این پرسش اساسی پاسخ دهد که «روزنامه آیندگان در بازه زمانی اول تا چهاردهم بهمن ۱۳۵۷، چه کارکردهای رسانه‌ای در قبال تحولات سیاسی و اجتماعی ایران ایفا می‌کرد؟»

چهارچوب نظری

این پژوهش بر پایه نظریه‌های «کارکرد رسانه‌ها» از دیدگاه لاسول (۱۹۴۸) و «نقش رسانه در گذار سیاسی» از دیدگاه مک‌کوایل (۲۰۱۰) است. بر اساس دیدگاه‌های فوق، رسانه‌ها سه نقش اصلی در جوامع بحران‌زده دارند:

نقش اطلاع‌رسانی: بازتاب واقعیت‌ها و رویدادهای سیاسی.

نقش همبستگی اجتماعی: ایجاد وحدت یا تفرقه میان گروه‌های اجتماعی.

نقش نظارتی و انتقادی: ایفای نقش دیدبان در برابر قدرت سیاسی.

در شرایط انقلابی، این سه کارکرد به شدت در تعامل قرار می‌گیرند و موجب شکل‌گیری گفتمان‌های متضاد در فضای عمومی می‌شوند.

پیشینه پژوهش

قادر عبدالعلی‌پور و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «ارائه الگوی راهبردی: سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس قانون اساسی و تجارب موفق نظام ج.ا.ایران» به بررسی مفاهیم انقلاب و قانون اساسی و تغییرات بنیادین قانون اساسی در کشور پرداخته و ضمن بررسی تفاوت

وضعیت پیش از انقلاب و پس از انقلاب، حوادث منتهی به انقلاب از جنبه کارکردی و نه تاریخی بررسی شده است. کشاورز شکری و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی و مطالعه چرایی انقلاب اسلامی در ایران (از سال ۱۳۵۷-۱۳۷۷)» به بررسی مفهوم انقلاب در دیدگاه افرادی مانند: جان فوران، فوکو و آیت‌الله خمینی اشاره کرده و با استفاده از اسناد لانه جاسوسی و ساواک، به بررسی علل وقوع انقلاب و تحلیل اقدامات رژیم پهلوی در دوره حکومت خود می‌پردازد. این پژوهش با وجود استفاده از منابع دست‌اول و اسناد، از مطبوعات استفاده نکرده است. بلوچی و همکاران نیز (۱۴۰۳) در مقاله «تحلیل و بررسی تأثیر اندیشه‌های امام خمینی (ره) در انقلاب جمهوری اسلامی ایران» درباره مواضع و اندیشه‌های آیت‌الله خمینی در انقلاب اسلامی بحث کرده و تنها به برخی از اهداف ایشان از جمله مبارزه با استکبار و ارتباط با خلق اشاره کرده است. در این مقاله بیشتر از منابع ثانوی استفاده شده و صرفاً به جنبه مطالعه اندیشه آیت‌الله خمینی پرداخته شده است. در نتیجه تاکنون پژوهش مستقلی در این زمینه با استناد بر روزنامه آیندگان صورت نگرفته است که در این پژوهش سعی شده تا حدودی این خلأ جبران شود.

۱. کلیاتی از وضعیت ایران در آستانه انقلاب اسلامی

مطالعه اهداف انقلاب از طریق بررسی اهداف شعارهای مردم و ایدئولوژی رهبران انقلاب انجام می‌شود (شایگان، ۱۳۸۲: ۹۶). آیت‌الله خمینی برای واداشتن مردم به حرکت، بر مفاهیمی مانند محرم و عاشورا تأکید داشتند. ایشان از این طریق توانستند مردم را در راه مبارزه با رژیم پهلوی و استقرار حکومت اسلامی هدایت کنند (محمدی، ۱۳۷۹: ۱۳۷). آیت‌الله خمینی با توجه به نارضایتی مردم، اوضاع ایران و اعمال شاه، توانستند در مسیر انقلاب به پیروزی دست یابند (کشاورز شکری، حاجی حسن، ۱۳۹۷: ۱۲). عوامل فراوانی از جمله بی‌توجهی به ارزش‌های مذهبی، رواج بی‌بندوباری و فساد و ورود بهایی‌ها و صهیونیست‌ها در ارکان کلیدی کشور موجب نارضایتی عمومی شد (محمدی، ۱۳۹۸: ۶۴). انقلاب بهمن ۱۳۵۷ با مشارکت بازاریان، روشنفکران، دانشجویان و روحانیون برای

سرنگونی نظام پادشاهی و برپایی جمهوری اسلامی شکل گرفت (عبدالعلی پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۸۳).

بررسی ریشه‌های تحولات بهمن ۱۳۵۷، مستلزم نگاه به سیاست‌های پهلوی دوم است. از اواسط سال ۱۳۴۸ سرکوب‌های شاه باعث شکل‌گیری نوعی نهضت روشنفکران و ملی‌گرایان آزادیخواه شد. حوادث سال ۱۳۵۷ نقطه‌عطفی در تاریخ معاصر ایران است که با تظاهرات مردم به اوج خود رسید (عیوضی، ۱۳۹۱: ۱۴۴). با خروج شاه در ۲۶ دی ۱۳۵۷ به دستور هاپز، ارتش ایران دچار سردرگمی شد، زیرا وضعیت خود را در صورت ورود آیت‌الله خمینی نمی‌دانستند؛ هرچند هاپز سعی می‌کرد میان سران ارتش همکاری ایجاد کند. از این زمان به بعد میدان برای حضور آیت‌الله خمینی باز شد (نجاتی، ۱۳۷۱: ۲/۲۷۸). آخرین تلاش پهلوی دوم برای حفظ سلطنت، انتخاب بختیار از جبهه ملی به مقام نخست‌وزیری بود که موجب اعتراض آیت‌الله خمینی و اخراج او از جبهه ملی شد (دفرونزو، ۱۳۷۹: ۸۱). با استعفای سیدجلال‌الدین تهرانی از ریاست شورای سلطنت و ملاقات با آیت‌الله خمینی، زمینه‌های ورود ایشان به وطن فراهم شد. بختیار ابتدا در ۴ بهمن دستور جلوگیری از فرود هواپیمای حامل آیت‌الله خمینی را صادر کرد اما با تجمع مردم در فرودگاه و تحصن روحانیون در مسجد دانشگاه تهران درنهایت به ورود آیت‌الله خمینی رضایت داد (امین‌آبادی، ۱۳۹۲: ۱۴-۱۵). همان‌طور که در کتاب بختیار هم آمده است، رضایت او ناشی از درخواست دیگران بود و معتقد بود که حتی مخالفین هم نباید از حق تابعیت در کشور محروم شوند (بختیار، ۱۹۸۲: ۱۹۰). آیت‌الله خمینی در پیامی به مردم، ضمن نوید مراجعت به وطن، فرمودند: «اگر قرار است خونم بریزد، بگذار در میان جوانان ایران بریزد.» بختیار نیز در پاسخ به نامه ایشان، نسبت به مسئولیت در حفاظت از ایشان اعلام ناتوانی کرد و از ایشان خواست که سفر خود را تا سه هفته به تعویق بیندازد (خمینی، ۱۳۶۸: ۵/۵۲۸). شایان ذکر است که بختیار در مصاحبه با بخش فارسی خبرگزاری بریتانیا، با هشدار نسبت به تشکیل دولت موقت از سوی آیت‌الله خمینی اعلام کرد هرگونه انتصاب از جانب ایشان منجر به دستگیری متصدی آن مقام خواهد شد. همچنین پس از ورود

آیت‌الله خمینی، ۱۲۰۰ نفر از مقامات دولتی در مراسم استقبال حضور نیافتند (Apple, 1979:1).

آیت‌الله خمینی در ۹ بهمن در مصاحبه با مجله روز الیوسف^۱، اعلام کرد که ایران اجازه ورود قدرت‌های خارجی را نخواهد داد و روز بعد بنی‌صدر مشاور اقتصادی ایشان، از تغییرات در فروش نفت گفت. همچنین سخنگوی وزارت دفاع آمریکا از کاهش خریدهای ایران خبر داد و وزیر امور خارجه کشور دستور تخلیه کارکنان غیرنظامی و نظامی آمریکا را صادر کرد. این مسائل نشان‌دهنده تغییرات بنیادی در بهمن ۱۳۵۷ است (نوازی، ۱۳۸۱: ۹۵). طبق گزارش آرشیو امنیت ملی آمریکا، پیروزی انقلاب اسلامی با سقوط نظام سلطنتی ضربه مهلکی به منافع آمریکا وارد کرد و موجب انتقاد گسترده از نهادهای اطلاعاتی به‌ویژه سازمان سیا به دلیل ناتوانی در پیش‌بینی تحولات ایران، شد. هرچند که نمی‌توان اعتماد بیش‌ازحد آمریکا به شاه را نادیده گرفت. علی‌رغم برخی گزارش‌ها از سفارت و دستگاه‌های اطلاعاتی آمریکا، به دلیل بی‌توجهی مقامات و تمرکز آمریکا بر روابط این کشور و شوروی، مسائل بنیادی ایران نادیده گرفته شد (Byrne, 2019). براساس گزارش‌های رادیو کلن و لندن، ۱۲۰۰ آمریکایی و شمار زیادی از اتباع خارجی ایران را ترک کردند (باقی، ۱۳۷۹: ۳۲۵).

۲. فضای ایران در روز بازگشت آیت‌الله خمینی

آیت‌الله خمینی پس از حدود پانزده سال تبعید و دو هفته پس از خروج شاه از کشور در روز پنجشنبه ۱۲ بهمن با استقبال ۳ میلیون نفری مردم و حضور افرادی مانند آیت‌الله طالقانی، به ایران بازگشت (خمینی، ۱۳۶۸: ۸/۶). آیت‌الله خمینی در بدو ورود خود، وعده وحدت و پیروزی داد و در سخنرانی خود در بهشت‌زهرا به اصلاح وضعیت اقتصادی، نظام آموزشی و تعیین دولت به واسطه مقبولیت خود میان مردم تأکید کرد (بهبودی، ۱۳۹۶: ۱۰۷۰_۱۰۷۳). هدف ایشان از تشکیل دولت، مشتی بر دهان دولت بختیار بود. دولت

1. Rose al Yusuf

بختیار که در روزهای آخر با فرار نظامیان همراه بود، با بازگشت آیت‌الله خمینی ارکان سیاسی اداری و نظامی آن فرو ریخت و ایشان برای ساخت جمهوری اسلامی با هویت اسلامی و شیعی برای مقابله با مدرنیته پهلوی، گام برداشت (Byrd, 2006: 40). طبق گزارش رسمی اسناد وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا، رهبر انقلاب ایران قصد داشت انقلاب اسلامی را به دیگر کشورها صادر کند اما مشکلات داخلی و اقدامات گروه‌های مستقل مانع اجرای آن شد و به تبلیغات و اقدامات غیررسمی محدود شد. با این حال، تبلیغات باعث نگرانی امنیتی در همسایگان شیعه‌نشین ایران و تهدید منافع ایالات متحده شد. در نهایت می‌توان گفت که ایدئولوژیک رهبر ایران مشخص بود اما ظرفیت عملی کردن آن بستگی به وضعیت داخلی و سازماندهی گروه‌ها داشت (CIA, 1980: PA 10121_80). آیت‌الله خمینی در شانزدهم بهمن دولت موقت خود را به ریاست مهدی بازرگان تشکیل داد و ضمن اعلام همبستگی مردم و کارکنان دولت، مذاکراتی میان بازرگان و سران ارتش و مشاوران آمریکا جهت انتقال قدرت از دولت بختیار به دولت موقت انقلابی انجام شد و آخرین دولت انتخابی پهلوی دوم سقوط کرد (فوران، ۱۴۰۲: ۵۶۶؛ عباسی، ۱۳۵۸: ۷۶۱). در این زمان، دولت پهلوی بر اثر تظاهرات و اعتصابات مردم فرو ریخت و روحیه مردم در پی تیراندازی نیروهای مسلح نظامی مردم جریحه‌دار شد. همچنین احزاب انتخابی شاه متلاشی شدند و بختیار توانایی مقابله با انقلابیون را نداشت. کارمندان دولت با اعتصاب نشان دادند که آن‌ها نه جزئی از دولت بلکه طبقه‌ای از ناراضیان بودند. با سقوط دولت، قدرت به دست کمیته افتاد که ریاست آن در استان‌های شیعه‌نشین و فارسی‌زبان در دست روحانیون پیرو آیت‌الله خمینی بود. شورای انقلاب مخفیانه با سران ارتش مراوده داشت و هنگامی که گارد شاهنشاهی برای سرکوب شورش همافران و دانشجویان افسری پادگان بزرگ نظامی میدان ژاله اعزام شدند، سازمان‌های چریکی، گارد شاهنشاهی را وادار به عقب‌نشینی کردند و با پخش اسلحه میان مردم و تشکیل سنگرهای خیابانی، گارد شاهنشاهی توسط ارتش خودساخته مردم شکست خورد (آبراهامیان، ۱۳۷۷: ۴۷۸-۴۷۹). انقلاب اسلامی ایران به صورت قیام‌های غیرمسلحانه مانند برگزاری تظاهرات، اعتصابات و تحریم‌ها شکل گرفت. آیت‌الله خمینی به غیرمسلحانه بودن انقلاب سربازان

به جای حمله به آنان تأکید می‌کرد. از طرفی سخنان ایشان که به صورت نوار کاست‌های صوتی مخفیانه پخش می‌شد، یکی از محرک‌های انقلاب به‌شمار می‌رفت. انقلاب اسلامی بر پایه «نجات اسلام با خون خود» مبتنی بود (zunes, 2009: 16).

۳. بررسی اجمالی روزنامه آیندگان

در سال ۱۳۴۶ سازمان سیا با هدف تأثیرگذاری بر افکار عمومی ایران، تصمیم به تأسیس روزنامه‌ای گرفت و داریوش همایون را به‌عنوان مهره اصلی آن برگزید. او با حمایت هویدا، شاه و مشارکت چند تن از نزدیکانش روزنامه آیندگان را پایه‌گذاری کرد. او برای پنهان کردن وابستگی خارجی، امتیاز روزنامه را با موافقت ساواک در اول مرداد سال ۱۳۴۶ به فریده کامکارشاهرودی واگذار کرد. دیدار همایون با سران اسرائیل در جنگ شش روزه اعراب و تفسیر او از این جنگ در مجله بامشاد، صحنه بر وابستگی خارجی این روزنامه گذاشت. اولین شماره این روزنامه در ۲۵ آذر ۱۳۴۶ در ۲۰ هزار نسخه منتشر شد اما با استقبال خوبی مواجه نشد. در نتیجه ساواک طی بخشنامه‌ای از دیگر شعبات ساواک خواست تا به صورت غیر محسوس از فروش این روزنامه حمایت کنند.

وابستگی روزنامه آیندگان به اسرائیل تا حدی بود که وزارت اطلاعات در گزارشی به سند ۸۰۷۰ اعلام کرد که فردی یهودی به نام نجات‌الله یزدانی، چاپخانه امید را به داریوش همایون واگذار کرده است؛ اما با تغییر نام محل چاپخانه، همایون سعی داشت کمک‌های اسرائیل را پنهان کند. به تدریج نقش همایون به‌عنوان مهره سیا پررنگ‌تر شد و در مصاحبه کامکارشاهرودی با ساواک نیز مشهود است. با وجود انتصاب دکتر حسین اهری به‌عنوان مسئول و صاحب امتیاز روزنامه، اما نویسندگان و خبرنگاران از وابستگی آیندگان به اسرائیل آگاه بودند. پس از سقوط رژیم پهلوی، داریوش همایون به فرانسه گریخت و تلاش‌های بی‌ثمری برای دفاع از رژیم پهلوی انجام داد. او می‌کوشید تا با بیان خطای رژیم سابق، خود را دموکرات نشان دهد اما وابستگی او به سازمان سیا بر همه محرز بود. سرانجام همایون در سال ۱۳۶۹ نشریه آیندگان را در لس‌آنجلس تأسیس کرد اما به دلیل عدم استقبال ایرانیان، با شکست مواجه شد (مرکز بررسی اسناد تاریخی، ۱۴۰۳).

داریوش همایون یکی از افرادی بود که با تأسیس روزنامه آیندگان سعی داشت تا منافع اسرائیل را به صورت غیرمستقیم در ایران دنبال کند. هرچند که در شماره‌های بهمن ۱۳۵۷ مطالبی در نقد بیگانگان در این روزنامه منتشر شده است اما می‌توان آن را نوعی عوام‌فریبی دانست.

۳-۱- دوم بهمن، شماره ۳۲۷۰

در اولین شماره این روزنامه در بهمن، اخبار مربوط به اوضاع ایران در روزهای آغازین خروج شاه از کشور منتشر شد. بختیار خواستار توقف روزنامه‌هایی بود که شایعاتی درباره خروج او و تشویش اذهان عمومی منتشر کردند، درحالی‌که گروهی از مردم در اعتراض به سانسور مطبوعات، خواستار آزادی قلم بودند.

از ویژگی‌های این دوره، اختلاف جبهه ملی و آیت‌الله خمینی بر سر رهبری بود که روزنامه آیندگان آن را منعکس کرد. بختیار با هدف تغییر ساختار، دستور حذف افراد الیگارشی از سازمان‌ها را صادر کرد؛ اما گزارش درگیری مردم مشکین‌شهر و نیروهای طرفدار رژیم، صحنه بر ماهیت اصلی دولت جدید می‌گذاشت. باوجود اختلافات در دولت، مجلس پس از استعفای نمایندگان اقلیت نیز ادامه یافت و انحلال آن رد شد. آیت‌الله خمینی با تصمیم خود مبنی بر بازگشت به ایران، تأکید کردند که ارتش نمی‌تواند مانع این امر شود (آیندگان، ش ۳۲۷۰: ۱). نطق آیت‌الله خمینی در این باره نشان‌دهنده عدم حمایت آیت‌الله خمینی و به پیروی از ایشان مردم، از ارتش کشور است.

در این شماره شایعه استعفای اعضای شورای سلطنت مانند دکتر وارسته تکذیب شد و پنج دیپلمات ایرانی از جمله اردشیر زاهدی به تهران فراخوانده شدند. در این مقطع اکثر مردم و رهبران مذهبی از جمله آیت‌الله شریعتمداری از طرفداران آیت‌الله خمینی بودند. چریک‌های فدایی خلق ضمن بیانیه‌ای اعمال برخی از وابستگان این سازمان را محکوم کردند و اهداف خود را در راستای اهداف آیت‌الله خمینی و آزادی مردم بیان کردند.

پس از خروج شاه از ایران برخی از مشاغل دولتی از جمله کارکنان کشتیرانی ملی آریا، خواستار برکناری افراد وابسته به رژیم بودند. از طرف دیگر کارگران با راهپیمایی ۳۰ هزار

نفره در تهران قصد داشتند در راستای انقلاب به خواسته‌های آنان نیز پاسخ مثبت داده شود. آیت‌الله خمینی در مصاحبه‌ای با یک روزنامه آلمانی با تأکید بر منافع مردم اعلام کرد که تمامی قراردادهایی که از سوی شاه به ضرر مردم منعقد شده، لغو خواهد شد و در تأکید این سخن، ناصر زرافشان مترجم و اقتصاددان، به اختصاص دادن درآمدهای نفتی برای نوسازی صنعت، تکنولوژی و اصلاحات کشاورزی برای جلوگیری از امپریالیسم تأکید کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۰: ۲).

با نزدیک شدن به ورود آیت‌الله خمینی به ایران، در برخی از شهرها مانند آمل، کمیته استقبال تشکیل شد و کارمندان وزارت خارجه، همکاری با وزیر امور خارجه را تکذیب کردند. با شایعه ورود برخی از افراد معروف به چماق‌دستان که به پاره کردن عکس آیات عظام می‌پرداختند، در برخی از شهرها مانند آبادان، تبریز و رشت راهپیمایی شد (آیندگان، ش ۳۲۷۰: ۳). این گزارش‌ها نشان‌دهنده عدم توانایی دولت تازه تأسیس در ایجاد امنیت اجتماعی است.

در بخشی از این شماره به سخنرانی آیت‌الله خمینی به مناسبت چهل‌م شهدای تبریز اشاره شده و ایشان دلیل ناکامی‌های گذشته را سران و زمامدارانی که اعلامیه‌های دروغین حقوق بشر را امضا کردند، بیان کردند (آیندگان، ش ۳۲۷۰: ۴) بختیار برای جلب حمایت مردم، دفتر بررسی نظرات مردم را تأسیس کرد تا از آنان در بهبود وضعیت کشور بهره بگیرد؛ اما برخوردهای نظامیان در مشکین‌شهر و اقدامات چماق‌به‌دستان، این همبستگی را نفی می‌کند. خبرگزاری فرانسه از تلفن‌های تهدیدآمیز به آیت‌الله خمینی در جریان بازگشت به ایران گزارش‌هایی داده و این در حالی است که ایشان نمی‌خواستند با اقامت طولانی در فرانسه، رژیم سابق از فرصت استفاده کرده و دست به کودتا بزند. ایشان با وجود تمامی خطرات، بازگشت به ایران را ترجیح می‌دادند (آیندگان، ش ۳۲۷۰: ۱۱).

محتوای این شماره از روزنامه آیندگان، بازتاب‌دهنده مرحله‌ای از فروپاشی نظام پهلوی و دگرگونی عمیق در ساختار قدرت و شکل‌گیری نوعی آگاهی در جامعه ایران است. در این مقطع، مردم با اعتراضات گسترده به مطالبه‌گری پرداختند؛ در مقابل، دولت بختیار می‌کوشید

با اصلاحات ظاهری مشروعیت خود را حفظ کند، اما با توسل به زور، ناتوانی خود را اذعان کرد. آیت‌الله خمینی نیز در این راه با نطق‌های خود نقش بازدارنده اقدامات دولت را داشت.

۳-۲- سوم بهمن، شماره ۳۲۱۷

در سوم بهمن، سیدجلال تهرانی از شورای سلطنتی استعفا کرد و آیت‌الله خمینی شرط ملاقات با او را غیرقانونی دانستن شورا دانست و او شرط را پذیرفت. همچنین آیندگان ضمن اعتراف آمریکا، در مداخله رهبری ایران، به نقل از خبرگزاری واشنگتن اعلام کرد: «هر حکومتی در ایران به قدرت برسد، باید نفت خود را بفروشد». در این دوره جدالی میان نزدیکان آیت‌الله خمینی و بختیار رخ داده بود به شکلی که بختیار قصد داشت در جلسه علنی مجلس، از پارلمان برای تعقیب وزیران بازداشتی مجوز بگیرد و برخی معتقد بودند لایحه انحلال ساواک تنظیم شده است. از طرفی قطب‌زاده یکی از نزدیکان آیت‌الله خمینی، اهداف انقلاب آیت‌الله خمینی را بیان می‌کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۱: ۱). باتوجه به وضعیت کشور، در پاریس ملاقات‌هایی با آیت‌الله خمینی صورت می‌گرفت اما همچنان صحبتی میان دولت و آیت‌الله خمینی برای زمان بازگشت مطرح نشده بود.

در این مقطع، اعتراضات و اعتصابات‌هایی از جمله اعضای سفارت ایران در دهلی‌نو علیه کارکنان ساواک، دانشجویان ایرانی در کنسولگری ایران در بمبئی در اعتراض به دولت غیرقانونی شاپور بختیار، اعتصاب عوامل رادیو و تلویزیون، راهپیمایی جهت اجرای قانون اساسی، راهپیمایی دانشجویان فرهنگیان، کارگران برای پشتیبانی از حقوق کارگران بانک توسعه صنعتی و کارکنان فرمانداری اردبیل و اعتصاب کارمندان برق گیلان، شکل گرفت. مأموران دولت برای سرکوب اعتراضات رضائیه، مسجد اعظم را به توپ بستند و مجسمه شاه در بابل‌سر پایین کشیده شد و آیت‌الله دستغیب دولت بختیار را غیرقانونی اعلام کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۱: ۲-۳). درحالی‌که علما و مردم دولت بختیار را غیرقانونی می‌دانستند و کارمندان وزارت بازرگانی به اعتصابات خود ادامه می‌دادند، بختیار، سپهبد مهدی رحیمی فرماندار نظامی تهران را به ریاست شهربانی کشور منصوب کرد. اعتصابات گسترده، صنعت نفت را فلج کرد و متحمل ۵ میلیارد دلار ضرر شد. شرکت ملی نفت در بیانیه‌ای، از اخراج

کارکنان خارجی برای ادامه تولید خبر داد. از طرفی ساواک، کارکنان شرکت نفت را به منظور جلوگیری از نامه‌ها و دادخواست‌های دسته‌جمعی تهدید می‌کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۱: ۵-۴). در همین زمان، تیمسار قره‌باغی رئیس ستاد بزرگ ارتشتاران، اعلام کرد که ارتش از قانون اساسی دولت دفاع می‌کند و شهربانی و ارتش برای مقابله با چماق‌داران اقدام کرده است (آیندگان، ش ۳۲۷۱: ۱۲).

اعتصابات در این دوره حاکی از نارضایتی مردم از عملکرد دولت پهلوی بود اما دولت نتوانست اقدامات صلح‌جویانه در ارتباط با معترضین برقرار کند و دست به خشونت زد. آیت‌الله خمینی در این زمان با بیانیه‌های خود، مردم را نسبت به پذیرش ساختار جدید ترغیب می‌کرد و حامی ملت ایران در برابر ظلم بود.

۳-۳- چهارم بهمن، شماره ۳۲۷۲

مجلس در این مقطع، دو لایحه تعقیب و محاکمه وزیران را طبق ماده ۶۹ و ۷۰ قانون اساسی و انحلال ساواک تصویب کرد. یک هفته بعد بختیار لغو حکومت نظامی تهران تصویب کرد اما به دلیل غیرقانونی دانستن بازداشت افرادی مانند هویدا و وزیران شریف‌امامی، آن را اجرا نکرد. این نقطه از تاریخ با نطق‌های آیت‌الله خمینی و نزدیکانش همراه است. بازرگان، بختیار را متکی بر ارتش دانست و استعفا را بهترین راه می‌دانست و آیت‌الله خمینی بر تشکیل شورای انقلاب در زمان مناسب تأکید داشت. بازرگان امیدوار بود با ورود آیت‌الله خمینی، مداخله‌ای رخ ندهد زیرا ارتش تحت حمایت بختیار بود.

موج اعتراضات علیه دولت بختیار افزایش یافت. دانشجویان پاریس برای اعتراض به دولت بختیار، سفارت ایران در پاریس را اشغال کردند و دانشجویان ایرانی در دهلی‌نو به نفع جمهوری اسلامی تظاهرات کردند. درحالی‌که مردم منتظر ورود آیت‌الله خمینی بودند، گارد شاهنشاهی در لويزان مانند سابق، رژه‌های خود را برگزار می‌کرد و این امر نشان‌دهنده عادی جلوه دادن وضعیت از سوی دولت بود (آیندگان، ش ۳۲۷۲: ۱-۲).

در این زمان، روحانیون با برگزاری سخنرانی‌هایی مردم را به حمایت از انقلاب دعوت می‌کردند. با توجه به اینکه ارگان‌های مهم کشور مانند صنایع نفت ایران، خواستار

اصلاحاتی در منابع نفت و گاز بودند، نظامیان به بانک‌ها حمله می‌کردند و مدیران نالایی مسئولیت‌های جدیدی به‌عهده می‌گرفتند. یکی از اقدامات آیت‌الله خمینی در این دوره، شکستن اعتصاب مشاغل مورد نیاز مردم بود که این مسئله حاکی از حمایت ایشان از مردم است (آیندگان، ش ۳۲۷۲: ۳). با نزدیک شدن به تاریخ بازگشت آیت‌الله خمینی، جبهه ملی و مجاهدان آزادشده مانند مسعود رجوی و محمد خیابانی، با آیت‌الله خمینی اعلام همبستگی کردند و مردم سراسر ایران برای استقبال از آیت‌الله خمینی آماده شدند. در مقابل نمایندگان مجلس شورای ملی در جلسه علنی، مجلس را تابع قانون اساسی دانستند (آیندگان، ش ۳۲۷۲: ۴). یکی از ویژگی‌های این دوره، آزادی قلم است. در بخشی از روزنامه آیندگان به انتقاد از بختیار و مداخله آمریکا برای تجزیه ایران پرداخته شده است. به نظر می‌رسد دولت برای جلب نظر مردم، دست به کاهش سانسورها زده بود.

اوضاع کشور پس از خروج شاه دچار دودستگی میان طرفداران آیت‌الله خمینی و طرفداران رژیم بود. از طرفی جریان‌های چپ سعی می‌کردند از فرصت استفاده کرده و توجه مردم را جلب کنند. این دودستگی به مقیمان خارج از کشور هم سرایت کرد و دانشجویان در اعتراض به دولت، اقداماتی انجام دادند. در داخل کشور نیز، ارگان‌های دولتی از حمایت دولت شانه خالی کرده و به دنبال اصلاحات بودند؛ اما دولت این خواسته‌ها را نادیده می‌گرفت و به عادی‌سازی وضعیت می‌پرداخت.

۳-۴- پنجم بهمن، شماره ۳۲۷۳

با توجه به نزدیک شدن ورود آیت‌الله خمینی به کشور، اقشار مختلف مانند کارگران و دانشجویان مقیم پاریس و حیدرآباد هند به اعتراضات خود ادامه دادند. این شماره از روزنامه به پوشش اخبار مربوط به بستن فرودگاه و عدم اجازه دولت مبنی بر ورود آیت‌الله خمینی به ایران می‌پردازد.

دولت بختیار به بهانه وضعیت هوا، پروازها را لغو کرد اما مشخص شد که هدف او جلوگیری از بازگشت آیت‌الله خمینی بود زیرا خطوط پرواز ایشان به نام پرواز انقلاب، به وسیله تانک بسته شد و آیت‌الله طالقانی دولت را به نقض اصول اخلاقی متهم کرد.

قطب‌زاده اعلام کرد که آیت‌الله خمینی بدون واژه از ارتش به‌زودی وارد ایران خواهد شد و چیزی مانع ورود ایشان نمی‌شود. همچنین گزارش‌هایی از سوءقصد به آیت‌الله خمینی و خنثی شدن آن، منتشر شد.

پس از خروج شاه، انگلیسی‌ها ایران را ترک کردند و آمریکا نقش خود در خروج شاه از کشور را تکذیب کرد. این امر نشان‌دهنده فریب شاه از حمایت‌کنندگان خود بود و همان‌طور که نزدیکان او اظهار کرده‌اند، او پس از ترک کشور یاران نزدیک خود را از دست داد (آیندگان، ش ۳۲۷۳: ۱-۲). هنگامی که بختیار از ورود آیت‌الله خمینی جلوگیری کرد، گروه‌های مختلف مانند مجاهدین خلق و روحانیونی مانند آیت‌الله طالقانی و علامه یحیی نوری مردم را به حمایت از انقلاب اسلامی دعوت می‌کردند. آیت‌الله خمینی باوجود اختلافات با دولت، از حفظ منافع مردم غافل نشد و ضرباتی را مأمور بازبینی قراردادهای ایران و آمریکا کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۳: ۳).

با توجه به گزارش‌های این روزنامه، اعتراضات مردم روزبه‌روز گسترده‌تر می‌شد و اقبال مختلف مانند کارگران خواهان تجدیدنظر در سازمان کارگران ایران که سازمان ضد صنفی و فرمایشی دولت بود، بودند؛ از طرف دیگر کارکنان هلیکوپترسازی ایران، دست به اعتصاب زدند و کارمندان سازمان امور اداری و استخدامی کشور از ورود دبیرکل جدید منتخب دولت، جلوگیری کردند. ایران با قطع رابطه با آمریکا، ۱۵۸ میلیون دلار وام برای راه‌اندازی پتروشیمی از ژاپن اخذ کرد که این مسئله حاکی از اقدامات نوسازی ایران می‌باشد. همچنین در شهرهایی مانند یزد، خوی و رضائیه علیه دولت وقت تظاهراتی شکل گرفت (آیندگان، ش ۳۲۷۳: ۴). همان‌طور که گفته شد در این تاریخ آزادی نسبی در مطبوعات برقرار بود، درنتیجه در این شماره از روزنامه مطالبی در انتقاد از دولت شاپور بختیار و اقدامات پهلوی اول و دوم آورده شده است (آیندگان، ش ۳۲۷۳: ۷).

این شماره بازتاب‌دهنده اوج اختلافات دولت بختیار و آیت‌الله خمینی و جریان انقلابی کشور است. گزارش‌ها نشان می‌دهد که جلوگیری از ورود آیت‌الله خمینی موجب تشدید نارضایتی‌ها و گسترش اعتصابات شد. دولت سعی داشت برای بقای رژیم پهلوی مانع تغییر ساختار قدرت شود اما مردم با اعتراضات خود و پیروی از آیت‌الله خمینی، سدی در برابر

دولت بودند. آیت‌الله خمینی نیز از هدایت مردم دریغ نمی‌کرد و باوجود محدودیت‌ها، مردم را از منافع دشمن آگاه می‌ساخت.

۳-۵. هشتم بهمن، شماره ۳۲۷۴

با توجه به گزارش قبلی روزنامه درباره ممنوعیت ورود آیت‌الله خمینی، این شماره به تظاهرات ۵ بهمن پرداخته که با دخالت مأموران نظامی، گارد شهربانی و چماقداران همراه بود که موجب محاصره دانشگاه تهران و کشته شدن مردم شد. شرکت سوخت نیروگاه‌ها برای اعتراض به اقدامات نظامیان و کشتار جمعه خونین در خوزستان و اصفهان یک ساعت خاموشی اعلام کرد. درحالی‌که این تظاهرات به‌منظور به تأخیر افتادن ورود آیت‌الله خمینی به ایران برگزار شده بود، ۹ کشته بر جای گذاشت. همچنین بختیار باوجود اعلام تمایل برای ملاقات با آیت‌الله خمینی، پیشنهادش بی‌پاسخ ماند.

اوضاع ایران با دستگیری ۵ نفر از روزنامه‌نگاران و استعفای نمایندگان مجلس رو به وخامت بود، اما بختیار با سخنان خود آتش بر هیزم مردم می‌ریخت. او خود را قدرتمندترین نخست‌وزیر چند دهه اخیر دانست و ادعا کرد آمار تلفات در دوره او کاهش یافته است؛ این ادعا با آمار کشته‌شدگان جمعه خونین و تمایل برخی افسران به ترک خدمت در تضاد بود.

در این زمان، خبرگزاری مسکو، آمریکا را به مداخله در امور ایران متهم کرد. آمریکا برای سفید نشان دادن نقش خود انکار می‌کرد و اعلام کرد که ارسال نفت در ایران به‌منظور مداخله در امور کشور نیست، درحالی‌که خبرگزاری نیویورک شاه را عامل آمریکا می‌دانست؛ درنتیجه ادعاهای آمریکا در انکار نقش خود در حکومت پهلوی نفی می‌شد. همچنین اعتراض به واقعه جمعه خونین موجب بسته شدن سفارت ایران در کانادا و حمله دانشجویان به کنسولگری ایران در لندن شد (آیندگان، ش ۳۲۷۴: ۱-۳).

به نقل از خبرگزاری پاریس، بختیار پیش از ورود آیت‌الله خمینی به ایران از حسن نزیه قاضی و رئیس کانون وکلای سابق ایران خواست تا مانع بازگشت آیت‌الله خمینی شود اما ابراهیم یزدی از نزدیکان آیت‌الله خمینی، بر اصرار آیت‌الله خمینی بر بازگشت تأکید کرد و

بختیار فرودگاه‌ها را بست و مسئولیت این تصمیم را به گردن ارتش انداخت؛ هرچند به گفته نزیه، بختیار اعتراف کرده بود که کنترل اوضاع را به دست گرفته است. این خبرگزاری به نوعی به افشاگری عامل جلوگیری از بازگشت آیت‌الله خمینی پرداخت. در پی این حوادث، اعضای انجمن برخی از شهرها مانند اهواز و کارمندان وزارت امور اقتصادی و دارایی با اعتصاب سراسری همراه شدند و به فسادهای مالیاتی خود اعتراف کردند (آیندگان، ش ۳۲۷۴: ۴-۵).

این شماره بیانگر مرحله‌ای از تضعیف اقتدار دولت بختیار است که با وقوع تظاهرات خونین و افزایش سرکوب نظامی، مشروعیت سیاسی دولت از بین رفت. روزنامه با رویکردی انتقادی، بر تشدید نارضایتی عمومی و گسترش اعتصابات اشاره دارد. در سطح بین‌المللی نیز نقش آمریکا و موضع‌گیری رسانه‌های خارجی نشان‌دهنده افول قدرت رژیم پهلوی در جهان بود. این شماره از حیث تاریخی، سندی مهم در نقش عوامل داخلی و خارجی در ممانعت از ورود آیت‌الله خمینی به ایران است.

۶۳. نهم بهمن، شماره ۳۲۷۵

ادامه اعتراضات به جمعۀ خونین، با افزایش آمار کشته‌شدگان دانشگاه تهران و تحصن ۲۵۰ روحانی در مسجد دانشگاه همراه بود که مورد حمایت شورای مرکزی سازمان‌های دولتی و ملی و سازمان ملی دانشگاهیان دانشگاه تهران قرار گرفت. بختیار اعلام کرد به همراه رزم‌آرا [وزیر بهداری]، خواستار ملاقات با آیت‌الله خمینی است اما این پیشنهاد باعث تفرقه در میان نزدیکان آیت‌الله خمینی شد. چنان‌که برخی این ملاقات را از سوی آیت‌الله خمینی بدون قید و شرط بیان کردند و برخی دیگر مانند قطب‌زاده آن را تابع استعفای بختیار می‌دانستند. خبرگزاری‌ها نیز اعلام کردند، آیت‌الله خمینی این ملاقات را در صورتی می‌پذیرد که بختیار از مقام خود استعفا بدهد. درباره استعفای یا عدم استعفای بختیار نیز شایعات زیادی در حال گسترش بود.

همان‌طور که در شماره‌های پیشین گفته شد، فرودگاه‌های ایران برای جلوگیری از بازگشت آیت‌الله خمینی بسته شدند اما درباره عاملان این اقدام اختلاف نظر وجود داشت. خبرگزاری

لیبی عامل این اقدام را جرالند فورد رئیس‌جمهور سابق آمریکا دانست اما خبرگزاری‌های تهران به نقل از فرمانداری‌های نظامی، بسته‌شدن فرودگاه‌ها را به دلیل نقص‌های فنی بیان کردند (آیندگان، ش ۳۲۷۵: ۱). دولت بختیار که نفس‌های آخرش را می‌کشید علاوه بر پایبند نبودن به وعده آزادی روزنامه‌نگاران، چند فروشگاه را پس از اعلام حکومت نظامی، غارت کرده و به نقل از مجله‌ای در مصر، تعدادی از افسران بلندپایه ایرانی به اسرائیل پناهنده شدند. این مقطع از تاریخ ایران همواره در ناآرامی اعتراضات به سر می‌برد و کارکنان ارگان‌های دولتی طی بیانیه‌ای به اعتصاب انقلابیون می‌پیوستند.

آیت‌الله خمینی با مصاحبه در پاریس بار دیگر قانونی نبودن دولت بختیار و مجلس را بیان و اعلام کرد: «تصمیم من همان‌طور که بوده است، هست ولی دولت غیرقانونی برای حفظ منافع اجانب مانع ورود من به ایران شده است و من در اولین فرصت به ایران خواهم رفت و حقوق ملت ایران را خواهم گرفت». همچنین ایشان در مصاحبه با هفته‌نامه فرانسوی نوول اکونومیست^۱، به ملت ایران نوید تجدیدنظر در روابط با دیگر کشورها را داد.

از دیگر اقدامات نظامی، تیراندازی به متحصنین بود که به گزارش روزنامه، ۵۰۰ نفر مجروح و ۷۰ تن کشته شدند و این تحصن یکی دیگر از وقایع مهم نیمه اول بهمن به‌شمار می‌رود (آیندگان، ش ۳۲۷۵: ۲-۳). تظاهرات در شهرستان‌هایی مانند خلخال، تبریز، بندرانزلی، یزد و رشت ادامه داشت و تعدادی کشته نیز برجای گذاشت. در این زمان، شورای دانشگاه صنعتی تهران نسبت به اقدامات او اعلام جرم کرد و کمیته تنظیم اعتصابات هشدار داد که دولت نباید از شکسته‌شدن اعتصاب پست که برای رفع نیازهای مردم به دستور آیت‌الله خمینی صورت گرفت، سوءاستفاده کند (آیندگان، ش ۳۲۷۵: ۴). نکته قابل‌توجه، نشر بخش سانسور شده گفتگوی اورینا فالاجی با شاه در سال ۱۳۵۳ بود که شاه به منافع آمریکا در ایران اشاره کرده بود. به‌نظر می‌رسد این اقدام به‌دنبال آزادی مطبوعات در این دوره صورت گرفت (آیندگان، ش ۳۲۷۵: ۷).

این شماره نشان‌دهنده اوج بحران سیاسی در آستانه ورود آیت‌الله خمینی است. تشدید اعتراضات در کشور و تحصن روحانیون که با حمایت نهادهای مردمی همراه بود، بیانگر فروپاشی اقتدار دولت و همبستگی ملی است. اختلاف‌نظر درباره دیدار بختیار با آیت‌الله خمینی و افشای نقش آمریکا، نشان می‌دهد که دولت در پی راهی بود تا با استفاده از مقام آیت‌الله خمینی، مشروعیت از دست‌رفته خود را بازگرداند.

۳-۷. دهم بهمن، شماره ۳۲۷۶

تحصن روحانیان در مساجد به‌ویژه در قم با حمایت سازمان‌های ملی و دانشجویان دانشگاه تهران ادامه داشت. آیت‌الله خمینی در مصاحبه خود، ضمن ابراز همدردی، به عدم حمایت مردم از رژیم و در امان ماندن از نیرنگ‌های آنان تأکید و بیان کردند که خطر بازگشتشان به ایران را برعهده خواهند گرفت و تنها خداوند حافظ ایشان خواهد بود.

از مهم‌ترین رخدادها، رضایت بختیار نسبت به بازگشت آیت‌الله خمینی و دستور بازگشایی فرودگاه مهرآباد بود. او در مصاحبه خود با مطبوعات و رادیو و تلویزیون اعلام کرد که تغییر نظام پس از بازگشت آیت‌الله خمینی از طریق پارلمان قابل پیگیری است اما در کشتار قیام خونین نقش خود را انکار کرد. از طرف دیگر، آیت‌الله خمینی در مصاحبه با خبرگزاری نوفل‌لوشاتو^۱، بختیار را مسئول کشتار مردم دانست. هم‌زمان با اعتصابات سراسری در کشور، نمایندگان مجلس که تعداد آن‌ها به ۲۸ نفر می‌رسید از مجلس استعفا کردند.

مطبوعات مصر به دلیل حضور شاه در مصر، محتاطانه درباره اوضاع ایران اظهارنظر می‌کردند زیرا نمی‌خواستند آیت‌الله خمینی نسبت به آنان بدگمان شود. پس از مداخلات بختیار در مقابل معترضان، او دستور آزادی روزنامه‌نگاران بازداشتی را صادر کرد (آیندگان، ش ۳۲۷۶: ۱-۲). در پی بازداشت روزنامه‌نگاران، کارکنان وزارت امور خارجه علاوه بر محکوم کردن دستگیری آنان، با روحانیون مبارز دانشگاه تهران اعلام همبستگی کردند. همچنین مدیرکل سیاسی وزارت امور خارجه فریدون فرخ، در اعتراض به دولت بختیار و محکوم کردن

1. Nofel Loshato

کشتار اخیر استعفا داد و ناشران و کتابفروشان با متحصنین همراهی کردند و خواستار بازگشت آیت‌الله خمینی شدند.

از دیگر ارگان‌هایی که در این دوره اعتصاب کردند می‌توان به کارکنان شرکت ایران ترانسفو، سازمان تحقیقات زمین‌شناسی و کارکنان سازمان بنادر و کشتیرانی، اشاره کرد. کارکنان مراکز تلفن شهری نیز طی اطلاعیه‌ای قطع ۱۰ دقیقه‌ای تلفن را اعلام کردند. با توجه به دستگیری جمعی از معترضین توسط شهربانی، ۳۰ نفر در اعتراض به وضعیت زندانیان باغشاه اعتراض کردند و خواستار رسیدگی بودند (آیندگان، ش ۳۲۷۶: ۳). دامنه ناآرامی‌ها گسترده شد و روزنامه آیندگان منعکس‌کننده اقدامات مردم در خیابان بود. یکی از گزارش‌های بهمن‌ماه مربوط به تظاهرات مردم تهران بود که در پی آن سرهنگ لطیفی مورد ضرب و جرح قرار گرفت و به دستور آیت‌الله طالقانی او را به بیمارستان منتقل کردند. خشم مردم موجب آتش‌زدن کارخانه آبجوسازی شمس، کاباره شکوفه نو و روسپی‌خانه‌های تهران شد. به جز تهران در مشهد، ساری و آبادان نیز راهپیمایی علیه دولت انجام شد. نکته قابل تأمل در این مرحله از تاریخ، نشر دادن مطالبی درباره مفهوم کودتا و راه‌های مقابله با آن توسط مردم است. این اقدام روزنامه آیندگان حاکی از آگاهی‌بخشی به مردم درباره خطر کودتای نظامی است (آیندگان، ش ۳۲۷۶: ۴).

بختیار برای حفظ پایه‌های قدرت خود اجازه ورود آیت‌الله خمینی به ایران را صادر کرد و خود را به گونه‌ای دستیار آیت‌الله خمینی در تغییر نظام معرفی کرد، اما مردم با آگاهی نسبت به اقدامات دولت، با اعتصابات فراگیر مانع استمرار دولت بختیار شدند. وعده ظاهری او نتوانست موجب جلب رضایت مردم شود و روزنامه آیندگان با انتشار مطالبی در باب خطر کودتا به منظور هوشیاری مردم، نقش آگاهی‌دهنده را در جریان انقلابی این دوره ایفا می‌کند.

۳-۸. یازدهم بهمن، شماره ۳۲۷۷

این شماره که یک روز پیش از ورود آیت‌الله خمینی منتشر شد، حاوی واکنش اصناف مختلف جامعه و کشورها و دولت نسبت به این واقعه است. با اعلام ورود آیت‌الله خمینی در ۱۲ بهمن، جمعی از نمایندگان مجلس استعفا دادند و آمریکا به شهروندان خود دستور

خروج از ایران را صادر کرد. بختیار با وعده رفع مسائل اقتصادی قصد جلب اعتماد مردم را داشت و ورود آیت‌الله خمینی به ایران را مشروط بر کارت مخصوص و به‌دور از تشریفات دانست. اگرچه دولت اجازه ورود داده بود اما برخی از خبرگزاری‌ها اعلام کردند که بیشتر پروازهای بین‌المللی به مقصد تهران متوقف شده و آیت‌الله یزدی و دیگر نزدیکان آیت‌الله خمینی تأکید کردند که بازگشت پس از تأیید رسمی بازگشایی فرودگاه تهران ممکن خواهد بود.

با تغییر اوضاع کشور، طرح بازگشت به خدمت بازنشستگان با ۲۰ سال سابقه تصویب شد و کارکنان سفارت ایران در کپنهاگ^۱ با معترضین همراه شدند. در عرصه بین‌المللی، خبرگزاری کویت اعلام کرد که ایران و کویت اجازه مداخله خارجی‌ها را در خلیج فارس نخواهند داد و معمر قذافی، از انقلاب ایران حمایت کرد. نکته قابل تأمل دیگر اینکه احزاب وابسته به شوروی و آلمان از طریق رادیو سعی در جلب حمایت مردم داشتند (آیندگان، ش ۳۲۷۷، ۲-۱).

اعتصاب روحانیون در دانشگاه تهران با سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای و نمایش جسد سوخته فردی که ادعا شده بود توسط ساواک کشته شده، ادامه یافت. آیت‌الله طالقانی نیز در اعلامیه‌ای از اقدامات ساواک برای متشنج کردن جامعه خبر داد. اصناف مختلف مانند نویسندگان، خبرنگاران و اعضای انجمن شهرها از تحصن روحانیون حمایت کردند. با توجه به اظهارات خبرگزاری فرانسه، قرارداد نیروگاه‌های اتمی میان این کشور و ایران لغو نشده بود اما کارکنان این سازمان خواستار استعفای کارشناسان خارجی بودند. همچنین در پی افشاگری فساد عوامل دولت، کارکنان وزارت اطلاعات و جهانگردی، در اعلامیه‌ای از معرفی مزدوران به دادگاه ملی خبر دادند (آیندگان، ش ۳۲۷۷، ۳-۴).

این شماره بازتاب‌دهنده التهاب جامعه در آستانه ورود آیت‌الله خمینی است. استعفای نمایندگان مجلس، صدور دستور خروج اتباع آمریکایی و همبستگی اصناف و نهادهای کشور، نشان از فروپاشی ساختار و قدرت دولت بختیار دارد. در سطح بین‌المللی، حمایت

1. Copenhagen

کشورهایی چون لیبی و واکنش محتاطانه دولت‌های غربی بیانگر تغییر موازنه سیاسی آنان به نفع انقلاب اسلامی و جای دادن خود به عنوان حامی رژیم جدید است. روزنامه آیندگان با نشر گزارش‌های داخلی و خارجی، تصویری جامع از تحولات سیاسی پیش از ورود آیت‌الله خمینی ارائه می‌دهد.

۹-۳. دوازدهم بهمن، شماره 3279

این شماره از روزنامه با تمرکز بر نطق آیت‌الله خمینی پس از بازگشت، به وضعیت اجتماعی ایران می‌پردازد. طبق گزارش خبرگزاری‌ها، بختیار تمایل به ملاقات با آیت‌الله خمینی داشت و بر همکاری او و رهبر شیعیان و به ایجاد دولتی بر پایه وحدت ملی تأکید می‌کرد؛ درحالی‌که کریم سنجابی رهبر جبهه ملی خواستار استعفای بختیار بود. آیت‌الله خمینی پس از بازگشت با استقبال مردم مواجه شد و طی نطقی بر کوتاه‌شدن دست اجانب و تعیین دولت تأکید کرد و در پی آن، دولت شوروی او را به کنترل ارتش ایران و منابع آمریکایی ایشان را افسر رابط میان ارتش ایران و دولت آمریکا دانستند. پس از هدایت جامعه توسط آیت‌الله خمینی، اتباع شوروی و کارگران ژاپنی پتروشیمی ایران از کشور خارج شدند و برخی قراردادهای تسلیحاتی با انگلیس لغو یا معلق شد.

نظامیان برای جلوگیری از پخش مراسم ورود آیت‌الله خمینی، سرود شاهنشاهی را جایگزین کرده و چند تن از کارکنان رادیو تلویزیون را بازداشت کردند (آیندگان، ش ۳۲۷۹: ۱-۲). پس از ورود آیت‌الله خمینی، خشم مردم نسبت به دولت ادامه داشت و فریدون زند مقام عالی ساواک، ترور شد (آیندگان، ش ۳۲۷۹: ۳). نخستین مقصد آیت‌الله خمینی پس از ورود به وطن، گلزار شهدا در بهشت زهراي تهران بود. ایشان در حضور جمعی از استقبال‌کنندگان ضمن ادای احترام به شهدا، طی سخنرانی که به وسیله نوار به دست روزنامه آیندگان رسیده بود، به حفظ وحدت میان طبقات مختلف جامعه تأکید کرده و نسبت به بیداری ملت هشدار دادند (آیندگان، ش ۳۲۷۹: ۴). نکته قابل توجه در بررسی مطالب این دوره از روزنامه، نشان‌دهنده کاهش اختناق فضای کلی روزنامه و آزادی قلم است؛ چنان‌که مقاله‌ای درباره همکاری ساواک با سیا و موساد اسرائیل و اقدامات خصمانه این سازمان برای

شناسایی مخالفین رژیم، به چشم می‌خورد (آیندگان، ش ۳۲۷۹: ۷). همچنین شورای مرکزی هماهنگی سازمان‌های دولتی و ملی، طبق بیانیه‌ای بختیار را مدعی ناحق انقلاب و عامل قتل مردم در حوادث منتهی به ورود آیت‌الله خمینی، دانسته است (آیندگان، ش ۳۲۷۹: ۱۱).

گزارش‌ها در این مقطع از تاریخ معاصر ایران از استقبال گسترده مردم، حاکی از انتقال ساختار قدرت از حکومت پهلوی به جمهوری اسلامی است. تلاش‌های بختیار برای مذاکره با آیت‌الله خمینی و طرح وحدت ملی نشان‌دهنده عقب‌نشینی از موضع خود و سازگاری با نظام جدید بود. واکنش‌های بین‌المللی، خروج اتباع خارجی و لغو قرارداد پتروشیمی، بیانگر تغییر بنیادین در سیاست خارجی ایران است. در نتیجه روزنامه آیندگان در روزهای بازگشت آیت‌الله خمینی و پیش از آن، یکی از بازتاب‌دهندگان تحولات سیاسی و اجتماعی ایران و تریبونی برای انعکاس درخواست مردم به‌شمار می‌رود.

جمع‌بندی

بررسی و تحلیل شماره‌های روزنامه آیندگان در روزهای منتهی به بازگشت آیت‌الله خمینی به ایران نشان می‌دهد که این روزنامه علی‌رغم وابستگی به حکومت - که ویژگی مطبوعات آن دوره بود- و رژیم اسرائیل، در ماه‌های آخر استقرار دولت پهلوی با تحول گفتمان، سعی کرد تا از تریبون حکومت در منعکس کردن واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی به روزنامه‌ای پیشرو تبدیل شود. تحلیل محتوای شماره‌های بهمن ۱۳۵۷ که با گزارش اعتصابات و اعتراضات مردمی همراه است، باعث تقویت افکار عمومی به نفع انقلاب شد. این روزنامه در این مقطع صدای انقلاب مردم بود و نقش مؤثری در شکل‌دهی به آگاهی اجتماعی و انتقال مواضع و دیدگاه‌های آیت‌الله خمینی داشت.

یافته‌های این پژوهش مؤید آن است که روزنامه آیندگان در دو هفته منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی، از حالت یک رسانه خبری صرف فراتر رفته و به یک «کنشگر سیاسی - اجتماعی» فعال تبدیل شده بود. کارکرد اصلی آن در این برهه، «تأیید و تسریع روند گذار قدرت» از طریق مشروعیت‌زدایی از رژیم پیشین، بسیج افکار عمومی و عادی‌سازی حکومت در حال ظهور بود؛ بنابراین، روزنامه آیندگان نه تنها آئینه تمام‌نمای رویدادها بود، بلکه خود به بخشی از فرایند انقلاب و شکل‌دهی به روایت مسلط از آن بدل گشت.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که روزنامه آیندگان با گزارش اعتراضات و اعتصابات سراسری و رویکرد ملل غربی درباره ساختار قدرت جدید، از آزادی قلم استفاده کرد و به سمت بازنمایی واقعیت اجتماعی گام برداشت و از قید وابستگی‌های پیشین رها و به بازتاب‌دهنده خواسته‌های مردم مبدل شد. این تجربه تاریخی، بر این اصل مهم تأکید می‌کند که رسانه‌ها در شرایط بحرانی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر موازنه قدرت به نفع مردم ایفا می‌کنند.

کتابنامه

الف) کتاب‌ها:

۱. آبراهامیان، یراوند (۱۳۷۸). **ایران بین دو انقلاب**، ترجمه کاظم فیروزمند، حسن شمس‌آوری، محسن مدیرشانه‌چی، چ ۲، تهران: نشر مرکز.
۲. بختیار، شاپور (۱۹۸۲). **یک‌رنگی**، ترجمه مهشید امیرشاهی، چ ۴، تهران: انتشارات خاوران.
۳. بهنود، مسعود (۱۳۷۷). **از سید ضیا تا بختیار**، چ ۷، تهران: بدرقه جاویدان.
۴. بهبودی، هدایت‌الله (۱۳۹۶). **الف لام خمینی**، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
۵. باقی، عمادالدین (۱۳۷۹). **جنبش دانشجویی ایران**، تهران: انتشارات جامعه ایران.
۶. بلوچی، یاسر، مهین‌دوست، سجاد، امامی‌مبیدی، سیدمنصور (۱۴۰۳). «تحلیل و بررسی تأثیر اندیشه‌های آیت‌الله خمینی (ره) در انقلاب جمهوری اسلامی ایران»، ماهنامه علمی تخصصی **پایا شهر**، س ۶، ش ۶۹، صص ۱-۸.
۷. پزشکی، محمد، حسینی‌زاده، سیدمحمدعلی، حقیقت، سیدصادق، فراتی، عبدالوهاب، ملکوتیان، مصطفی (۱۳۸۴). **انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن**، چ ۴۴، قم: دفتر نشر معارف.
۸. خمینی، روح‌الله (۱۳۶۸). **صحیفه امام خمینی**، ج ۵ و ۶، چ ۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار آیت‌الله خمینی.
۹. دفرونزو، جیمز (۱۳۷۹). **انقلاب اسلامی ایران از چشم‌اندازی نظری**، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
۱۰. شایگان، فریبا (۱۳۸۱). «بررسی اهداف، ایدئال‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (ره)»، فصلنامه علوم اجتماعی **علامه**، س ۹، ش ۲۰، صص ۹۵-۱۲۴.
۱۱. عباسی، محمد (۱۳۵۸). **تاریخ انقلاب ایران**، تهران: انتشارات شرق.

۱۲. عبدالعلی پور، قادر، متکی، منوچهر، حسینی، محمدرضا، سعیدی، علی، مقدم فر، حمیدرضا، ملکوتیان، مصطفی (۱۳۹۹). «ارائه الگوی راهبردی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس قانون اساسی و تجارب موفق ج.ا. ایران»، فصلنامه علمی امنیت ملی، س ۱۰، ش ۳۸، صص ۵۰۲-۴۷۵.
۱۳. عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۱). انقلاب اسلامی و ریشه‌های تاریخی آن، تهران: دانشگاه پیام نور.
۱۴. فوران، جان (۱۳۹۸). مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران، ترجمه احمد تدین، چ ۱۸، تهران: خدمات فرهنگی رسا.
۱۵. کشاورز شکری، عباس، حاجی حسن، ملیحه (۱۳۹۶). «بررسی و مطالعه چرایی انقلاب اسلامی در ایران (از سال ۱۳۵۵-۱۳۵۷)»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، س ۳، ش ۲، صص ۷-۲۵.
۱۶. محمدی، منوچهر (۱۳۷۹). «رابطه امام خمینی و مردم در انقلاب اسلامی»، مجله دانشکده حقوق و علوم انسانی، س ۴۷، ش پیاپی ۷۷۷، صص ۱۲۹-۱۵۲.
۱۷. محمدی، منوچهر (۱۳۸۴). «بازتاب جهانی انقلاب اسلامی»، فصلنامه تخصصی مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۲، صص ۵۱-۸۴.
۱۸. نوازی، بهرام (۱۳۸۱). گاه‌شمار سیاست خارجی از دی‌ماه ۱۳۵۶ تا مردادماه ۱۳۶۷، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۹. نجاتی، غلامرضا (۱۳۷۱). تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران، ج ۲، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

ب) روزنامه‌ها

۱. روزنامه آیندگان، س ۱۱، ش ۳۲۷۰، ۱۳۵۷.
۲. روزنامه آیندگان، س ۱۱، ش ۳۲۷۱، ۱۳۵۷.
۳. روزنامه آیندگان، س ۱۱، ش ۳۲۷۲، ۱۳۵۷.

۴. روزنامه آیندگان، س ۱۱، ش ۳۲۷۳، ۱۳۵۷.
۵. روزنامه آیندگان، س ۱۱، ش ۳۲۷۴، ۱۳۵۷.
۶. روزنامه آیندگان، س ۱۲، ش ۳۲۷۵، ۱۳۵۷.
۷. روزنامه آیندگان، س ۱۲، ش ۳۲۷۶، ۱۳۵۷.
۸. روزنامه آیندگان، س ۱۲، ش ۳۲۷۷، ۱۳۵۷.
۹. روزنامه آیندگان، س ۱۲، ش ۳۲۷۹، ۱۳۵۷.

Referense List in English

1. Apple, R. W. Jr, (۱۹۷۹). "Khomeini Arrives in Teheran, Urges Ouster of Foreigners; Millions Rally to Greet Him", New York, **The New York Times**.
2. Byrd, Dustin john, (۲۰۰۶). **Ayatollah Khomeini and the Islamic revolution in Iran**, USA, Western Michigan university.
3. Byrne, Malcolm, (۲۰۱۹). "Iran's 1979 Revolution Revisited: Failures (and a Few Successes) of U.S. Intelligence and Diplomatic Reporting", **National Security Archive**.
4. National Foreign Assessment Center, (۱۹۸۰). **Central Intelligence Agency**, "Iran: Exporting the Revolution", CIA Reports.
5. Zunes, Stephen, (۲۰۰۹). "The Iranian revolution". **University of San Francisco**.
6. McQuail, D, (۲۰۱۰). **McQuail's Mass Communication Theory**, London, Wadsworth, Cengage Learning.
7. Lasswell, H, (۱۹۴۸). **The Structure and Function of Communication in Society**, In L. Bryson, (Ed.), *The Communication of Ideas*, New York, The Institute for Religious and Social Studies, pp 37-51.